

Кодекс адміністративного судочинства України

Стаття 175. Особливості провадження у справах щодо оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, партії (блоку), місцевої організації партії (блоку місцевих організацій партій), їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, ініціативних груп референдуму, інших суб'єктів ініціювання референдуму, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу

1. Право оскаржувати дії чи бездіяльність кандидатів, їхніх довірених осіб, партії (блоку), місцевої організації партії (блоку місцевих організацій партій), їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, ініціативних груп референдуму, інших суб'єктів ініціювання референдуму, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, що порушують законодавство про вибори чи референдум, мають кандидат, партія (блок), місцева організація партії (блок місцевих організацій партій), які є суб'єктами відповідного виборчого процесу, ініціативна група референдуму, інші суб'єкти ініціювання референдуму.
2. Виборець (громадянин, який має право голосу у відповідних виборах або референдумі) може оскаржити дії чи бездіяльність суб'єктів, визначених частиною першою цієї статті, якщо ці дії чи бездіяльність порушують виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі чи процесі референдуму його особисто.
3. Позовна заява щодо оскарження дій чи бездіяльності кандидата на пост Президента України, ініціативних груп всеукраїнського референдуму, інших суб'єктів ініціювання всеукраїнського референдуму, що порушують законодавство про вибори чи референдум, подається до окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ. Позовна заява щодо оскарження дій чи бездіяльності кандидата у депутати сільської, селищної, міської ради подається до місцевого загального суду як адміністративного суду за місцем вчинення дії чи місцем, де ця дія повинна бути вчинена. Позовна заява з інших питань, передбачених цією статтею, подається до окружного адміністративного суду за місцем вчинення дії чи місцем, де ця дія повинна бути вчинена.
4. Позовну заяву може бути подано до адміністративного суду у строк, встановлений частинами шостою-сьомою статті 172 цього Кодексу.
5. Суд вирішує адміністративні справи, визначені цією статтею, у строк, встановлений частиною одинадцятою статті 172 цього Кодексу.
6. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду.

(науково-практичний коментар)*

Практика свідчить, що серйозну шкоду суспільним відносинам у сфері народного волевиявлення своїми діями (бездіяльністю) можуть завдавати не тільки суб'єкти, відповідальні за організацію виборчого процесу (виборчі комісії), і не тільки суб'єкти владних повноважень чи засоби масової інформації, а й самі учасники виборчих перегонів (кандидати, партії, блоки, їх представники, уповноважені особи) та суб'єкти ініціювання референдуму.

Часто невгамовне прагнення перемоги на ви-

борах, бажання за будь-яку ціну вирішити конкретну політичну задачу змушує «заінтересованих» учасників виборчого процесу (процесу референдуму) вдаватися до різноманітних маніпуляцій, а то й відвертих порушень закону.

У зв'язку з цим чинне законодавство (зокрема, Закон України «Про вибори Президента України», Закон України «Про вибори народних депутатів України», Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, місь-

* З кн.: Кодекс адміністративного судочинства України: наук.-практ. комент. / Н. О. Армаш, О. М. Бандурка, А. В. Басов [та ін.]; за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора А.Т. Комзюка. – К.: Прецедент; Істина, 2009. – 820 с.

ких голів», Закон України «Про всеукраїнський та місцевий референдуми») передбачає можливість оскарження в адміністративному суді рішень (дій, бездіяльності) суб'єктів ініціювання референдуму, кандидатів, партій, блоків та інших учасників виборчого процесу, які зацікавлені у результатах голосування.

Особливості судового провадження у відповідних адміністративних справах регламентуються ст. 175 КАС України

1. Перша частина коментованої статті окреслює:

- а) перелік зацікавлених суб'єктів виборчого процесу (процесу референдуму), дії або бездіяльність яких можуть бути оскаржені у порядку адміністративного судочинства;
- б) коло суб'єктів, наділених правом оскаржувати в адміністративному суді дії (бездіяльність) зацікавлених суб'єктів виборчого процесу (процесу референдуму).

Інакше кажучи, коментована норма визначає, хто може виступати позивачем, а хто — відповідачем, у справах, порушених за ст. 175 КАС України.

Відповідачами у даній категорії адміністративних справ можуть бути:

1) *Кандидати на представницьку посаду або пост*: кандидати на пост Президента України, кандидати у народні депутати України, кандидати у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, кандидати у депутати місцевих рад, кандидати на посади сільських, селищних, міських голів.

Кандидат на пост Президента України. Відповідно до ст.ст. 9 та 51 Закону України «Про вибори Президента України», кандидатом на пост Президента України є громадянин України, який досяг (або досягне на день виборів) тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років, володіє державною мовою і відносно якого Центральна виборча комісія України прийняла рішення про реєстрацію його кандидатом у Президенти України.

Документами, які підтверджують правовий статус кандидата на пост Президента України, є:

- копія постанови Центральної виборчої комісії про реєстрацію кандидата на пост Президента України (видається Центральною виборчою комісією уповноваженому представнику партії (блоку) або кандидата на пост Президента України не пізніше наступного дня після прийняття відповідного рішення);
- посвідчення кандидата на пост Президента

України (видається Центральною виборчою комісією кандидату на пост Президента України не пізніше як у триденний строк з дня прийняття рішення про його реєстрацію).

Кандидатом у народні депутати України є громадянин України, який досяг (або досягне на день виборів) двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років, і відносно якого Центральна виборча комісія України прийняла рішення про реєстрацію його кандидатом у народні депутати України.

Документами, які підтверджують правовий статус кандидата на пост Президента України, є:

- копія постанови Центральної виборчої комісії про реєстрацію кандидата у народні депутати України;
- посвідчення кандидата у народні депутати України (копія постанови про реєстрацію та посвідчення кандидатів у народні депутати видаються Центральною виборчою комісією представнику партії (блоку) протягом трьох днів після прийняття рішення про реєстрацію кандидата).

Кандидати у депутати місцевих рад, кандидати на посади сільських, селищних, міських голів. Як випливає зі ст.ст. 9, 36–41 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», кандидатом у депутати місцевої ради або кандидатом на посаду сільського (селищного, міського) голови є громадянин України, який досяг (або досягне на день виборів) вісімнадцяти років, має право голосу, відповідно до ст. 70 Конституції України, та відносно якого відповідна територіальна виборча комісія прийняла рішення про реєстрацію його кандидатом у депутати місцевої ради (кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови).

Документами, які підтверджують правовий статус кандидата у депутати місцевої ради або кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, є:

- копія рішення відповідної територіальної виборчої комісії про реєстрацію кандидата у депутати місцевої ради або кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови;
- посвідчення кандидата у депутати місцевої ради або кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови.

Кандидати у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Відповідно до положень ст. 23 Конституції Автономної Республіки Крим, ст. 5 Закону України «Про Верховну Раду

автономної Республіки Крим», а також ст.ст. 36 і 39 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», кандидатом у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим є громадянин України, який досяг (або досягне на день виборів) вісімнадцяти років, має право голосу, проживає в Україні не менше п'яти років та відносно якого виборча комісія Автономної Республіки Крим прийняла рішення про реєстрацію кандидатом у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Документами, що підтверджують правовий статус кандидата у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, є:

- копія рішення виборчої комісії Автономної Республіки Крим про реєстрацію кандидата у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- посвідчення кандидата у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим (копія рішення про реєстрацію кандидата у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим разом із посвідченнями кандидатів видаються виборчою комісією Автономної Республіки Крим представнику місцевої організації партії (блоку), від якої висувався кандидат, у триденний строк з дня прийняття відповідного рішення).

2) *Довірені особи кандидата.* Відповідно до законодавства про вибори, кандидати на пост Президента України, кандидати у депутати місцевих рад, а також кандидати на посади сільських, селищних та міських голів можуть мати довірених осіб. Довірені особи ведуть агітацію за обрання кандидата, сприяють йому у проведенні виборчого процесу, представляють його інтереси у відносинах з виборчими комісіями, державними органами та органами місцевого самоврядування, засобами масової інформації, об'єднаннями громадян, виборцями.

Кандидатам на пост Президента України дозволяється мати до 5 довірених осіб в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі та по одній довірений особі у кожному територіальному окрузі; кандидатам на посаду сільського, селищного, міського (міста районного значення та міст, що входять до складу міст республіканського підпорядкування Автономної Республіки Крим і обласного значення) голови — не більше 3 довірених осіб із числа виборців, які належать до відповідних територіальних громад; кандидатам у депутати сільської, селищної ради — не більше 2 довірених осіб з числа виборців, які належать до

відповідних територіальних громад; кандидатам на посаду міського (міст республіканського Автономної Республіки Крим і обласного значення, міст Києва та Севастополя) голови — не більше 5 довірених осіб із числа виборців, які належать до відповідної територіальної громади.

Довірена особа кандидата повинна відповідати таким вимогам: мати громадянство України, мати право голосу, не перебувати у складі жодної виборчої комісії. Довірена особа кандидата у депутати місцевої ради, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови повинна належати до відповідної територіальної громади.

Довіреною особою кандидата не може бути посадова особа органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, військовослужбовець, службовець рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України, Служби безпеки України, особа, яка проходить альтернативну (невійськову) службу. Окрім того, довіреними особами кандидатів у депутати місцевих рад, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови не можуть бути представники та уповноважені особи місцевих організацій партій (блоків).

Довірені особи кандидата на пост Президента України реєструються Центральною виборчою комісією, а довірени особи кандидата у депутати місцевої ради, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови — відповідною територіальною виборчою комісією.

Документом, що підтверджує правовий статус довіреної особи, є посвідчення, видане Центральною виборчою комісією (для довірених осіб кандидата в Президенти України) або територіальною виборчою комісією (для довірених осіб кандидатів у депутати місцевої ради, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови).

3) *Політичні партії та виборчі блоки політичних партій, котрі є суб'єктами виборчого процесу.*

Політична партія — це зареєстроване у Міністерстві юстиції України добровільне об'єднання громадян — прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має за мету сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах (див. ст.ст. 2 та 11 Закону України «Про політичні партії в Україні»)¹.

Виборчий блок політичних партій — це зареєстрований у Центральній виборчій комісії добровільний союз двох або більше політичних партій, створений для спільної участі у виборах до пред-

¹ Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 23. — Ст. 118.

ставницьких органів влади.

Варто підкреслити, що відповідачем у справі, порушеній у порядку ст. 175 КАС України, може бути лише партія (блок) — суб'єкт виборчого процесу. Згідно із законодавством України про вибори, політична партія (блок) вважається суб'єктом виборчого процесу одразу після прийняття рішення щодо висунення кандидата на виборну посаду та направлення відповідних документів до виборчої комісії. Відмова виборчої комісії у реєстрації висунутого кандидата не позбавляє партію (блок) статусу суб'єкта виборчого процесу, а отже, й права на звернення за захистом своїх прав до адміністративного суду.

У порядку адміністративного судочинства не можуть оскаржуватись дії (бездіяльність) політичних партій (блоків політичних партій), які, відповідно до закону, статутних документів партії або угоди про створення виборчого блоку, належать до внутрішньої організаційної діяльності партії (блоку).

4) Місцеві організації партій (блок місцевих організацій партій).

Місцеві організації партій — це зареєстровані в органах юстиції Міністерства юстиції України осередки політичних партій, які створюються в областях, містах, районах, селищах, селах з метою реалізації статутних завдань партії на місцевому рівні, забезпечення участі у політичному житті регіону, формуванні місцевої влади.

Документами, що підтверджують правовий статус місцевої партійної організації, є:

- реєстраційне свідоцтво місцевої організації партії, видане уповноваженим органом Міністерства юстиції України (зразок свідоцтва встановлюється Кабінетом Міністрів України);
- витяг з реєстру обласних, міських, районних організацій або інших структурних утворень, передбачених статутом партії (відповідний реєстр ведеться органами юстиції).

Виборчий блок місцевих організацій партій — це зареєстрований у встановленому порядку добровільний союз місцевих організацій декількох (двох або більше) політичних партій, створений для спільної участі у виборах до представницьких органів влади (реєстрація виборчих блоків місцевих організацій політичних партій здійснюється відповідними територіальними виборчими комісіями).

Місцева організація політичної партії або блок місцевих організацій мають право оскаржувати в адміністративному суді (у порядку ст. 175 КАС України) дії або бездіяльність кандидатів, їхніх

довіrenих осіб, партій (блоків), місцевих організацій, офіційних спостерігачів лише у разі, якщо вони (місцеві організації або блоки) є учасниками відповідного виборчого процесу.

Так само, як і самі політичні партії (блоки партій), їх місцеві організації (блоки організацій) набувають статусу суб'єкта виборчого процесу з моменту прийняття рішення щодо висунення кандидата (кандидатів) на виборну посаду та направлення відповідних документів до територіальної виборчої комісії.

Адміністративним судам не підсудні скарги на дії (бездіяльність) місцевих організацій політичних партій (блоків місцевих організацій), котрі, відповідно до закону, угоди про створення виборчого блоку, установчих документів партії та її місцевої організації, належать до їх внутрішньої організаційної діяльності. У разі надходження відповідної скарги до адміністративного суду, він постановляє ухвалу про її повернення заявникові.

5) Посадові та уповноважені особи політичних партій (місцевих організацій політичних партій).

Посадовою особою політичної партії (місцевої організації політичних партій) є громадянин, який займає у політичній партії (місцевій партійній організації) посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків.

Документами, що підтверджують правовий статус посадової особи політичної партії (місцевої організації політичних партій), є:

- засвідчена партійною печаткою копія рішення уповноваженого органу партії або її місцевої організації про призначення особи на відповідну посаду в політичній партії;
- посвідчення про зайняття відповідної партійної посади (у разі, якщо видача такого посвідчення передбачена установчими документами партії або її місцевої організації).

У розумінні Законів України «Про вибори президента України», «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» уповноваженою особою політичної партії (її місцевої організації) є особа, котра за дорученням партійного керівництва представляє інтереси партії (місцевої організації) у відносинах з учасниками виборчого процесу, здійснює нагляд за перебігом голосування та підрахунку голосів, виконує інші функції, передбачені законом.

Уповноважена особа політичної партії (блоку партій) підлягає обов'язковій реєстрації у Цент-

ральній виборчій комісії; уповноважена особа місцевої організації партії (блоку місцевих організацій) – реєстрації у територіальній комісії відповідного округу. Лише з моменту реєстрації відповідною виборчою комісією кандидат, поданий керівництвом партії (місцевої організації, блоку) для затвердження до Центральної виборчої комісії або Територіальної виборчої комісії, набуває статусу уповноваженої особи партії (місцевої організації, блоку). Лише з цього моменту він може реалізовувати делеговані йому повноваження, і лише з цього моменту його дії (бездіяльність) можуть бути оскаржені до адміністративного суду у порядку ст. 175 КАС України.

Відповідно до ст. 72 Закону України «Про вибори народних депутатів України», партія (блок) – суб'єкт виборчого процесу – може мати не більше 5 уповноважених осіб у загальнодержавному виборчому окрузі та не більше 2 уповноважених осіб у кожному територіальному окрузі.

Уповноважена особа партії (блоку) представляє відповідну партію (блок) – суб'єкта виборчого процесу – і не є самостійним суб'єктом виборчого процесу. Уповноважена особа партії (блоку) повинна відповідати таким вимогам: мати громадянство України, мати право голосу (у розумінні ст. 70 Конституції України), не перебувати у складі жодної виборчої комісії, не перебувати на військовій або альтернативній службі, не займати посади в органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування, правоохоронних органах, суді.

Документом, що підтверджує правовий статус уповноваженої особи політичної партії (блоку), є посвідчення уповноваженої особи партії (блоку), видане Центральною виборчою комісією.

Згідно з положеннями ст. 57 «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», місцева організація партії (блок місцевих партійних організацій) може мати до 3 уповноважених осіб на рівні багатомандатного округу.

Уповноважена особа місцевої організації партії (блоку), кандидати у депутати від якої зареєстровані у багатомандатному окрузі, повинна мати: а) громадянство України; б) право голосу, відповідно до ст. 70 Конституції України. Уповноваженими особами місцевих організацій партій (блоків місцевих організацій) не можуть бути: члени виборчих комісій; кандидати у депутати; кандидати на посаду сільського, селищного, міського голови; довірені особи кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови або кан-

дидатів у депутати; посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування; особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України; працівники Служби безпеки України; військовослужбовці; громадяни, які проходять альтернативну (невійськову) службу.

5) *Офіційним спостерігачем від суб'єкта виборчого процесу* є особа, котрій учасником виборчого процесу (кандидатом, партією, блоком партій, місцевою партійною організацією, блоком місцевих парторганізацій) були делеговані повноваження щодо нагляду за дотриманням законності виборчого процесу, фіксації його перебігу, правильністю підрахунку голосів.

На виборах Президента України офіційним спостерігачем від учасника виборчого процесу може бути громадянин України, який має право голосу і не є членом виборчої комісії. Не можуть бути офіційними спостерігачами: члени виборчих комісій, посадові або службові особи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, військовослужбовці, службовці рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ, Служби безпеки України, а також особи, які проходять альтернативну (невійськову) службу (ст. 69 Закону України «Про вибори Президента України»).

На виборах народних депутатів України офіційним спостерігачем від партії (блоку) – суб'єкта виборчого процесу – може бути громадянин України, який має право голосу. Не може бути офіційним спостерігачем від партії (блоку): член виборчої комісії; посадова особа органів виконавчої влади або суду, правоохоронних органів чи органів місцевого самоврядування; військовослужбовець; особа, яка проходить альтернативну (невійськову) службу (ст. 75 Закону України «Про вибори народних депутатів України»).

На виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів офіційним спостерігачем від кандидата, місцевої парторганізації, блоку місцевих парторганізацій може бути громадянин України, який має право голосу на місцевих виборах і не входить до складу жодної виборчої комісії.

Кількість офіційних спостерігачів від одного кандидата, партії (блоку) Законом не обмежена.

Офіційні спостерігачі від суб'єктів виборчого процесу підлягають обов'язковій реєстрації у територіальній виборчій комісії відповідного округу. Повноваження офіційних спостерігачів починаються з дня їх реєстрації у територіальній

виборчій комісії (саме з цього дня дії чи бездіяльність офіційного спостерігача можуть бути оскаржені у порядку ст. 175 КАС України) і припиняються після встановлення результатів виборів (див. ст.ст. 20 та 61 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів»).

Документом, що підтверджує правовий статус офіційного спостерігача від суб'єкта виборчого процесу, є посвідчення встановленого зразка, видане відповідною територіальною виборчою комісією.

Законодавство України про вибори забороняє офіційним спостерігачам від учасників виборчого процесу:

- 1) безпідставно втручатися в роботу виборчої комісії, чинити дії, що порушують законний хід виборчого процесу або неправомірно заважають членам виборчої комісії здійснювати свої повноваження;
- 2) заповнювати замість виборця (у тому числі і на його прохання) виборчий бюлетень;
- 3) бути присутнім при заповненні виборцем виборчого бюлетеня у кабіні (кімнаті) для таємного голосування або іншим чином порушувати таємницю голосування.

Вчинення зазначених дій є підставою для їх оскарження в адміністративному суді.

Слід зауважити, що у порядку ст. 175 КАС України можуть бути оскаржені дії або бездіяльність лише тих офіційних спостерігачів, які були делеговані суб'єктами виборчого процесу: кандидатами, партіями, блоками партій, місцевими парторганізаціями, блоками місцевих парторганізацій. Адміністративним судам не підсудні скарги на дії (бездіяльність) офіційних спостерігачів від громадських організацій, офіційних спостерігачів від іноземних держав та міжнародних організацій.

6) *Суб'єкти ініціювання референдуму.* Референдум — це спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів України, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення.

Відповідно до законодавства, в Україні проводяться всеукраїнські референдуми, референдуми Республіки Крим та місцеві (в межах адміністративно-територіальних одиниць) референдуми.

Перелік суб'єктів, наділених правом ініціювати проведення референдумів різних рівнів, визначається Конституцією України, а також Законом України «Про всеукраїнський та місцеві референ-

думи». До цього переліку входять:

— Президент України. Відповідно до ст. 156 Конституції України, Президент може подавати на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін до Розділу I «Загальні засади», Розділу III «Вибори. Референдум» і Розділу XIII «Внесення змін до Конституції України». За умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України відповідний законопроект затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України.

Таким чином, Президент України не тільки санкціонує проведення всеукраїнського референдуму, а й первинно його ініціює шляхом подання відповідного законопроекту до Верховної Ради України;

— група депутатів України. Слід зауважити, що ст. 156 Конституції України наділяє правом вносити законопроекти з приводу змін до розділів I, III та XIII Конституції України не лише Президента України, але і народних депутатів України (означені законопроекти можуть бути внесені не менш як 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України). У разі його підтримки не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України такий законопроект автоматично вноситься на затвердження всеукраїнського референдуму. Очевидно, що у даному випадку суб'єктом ініціювання всеукраїнського референдуму виступає група народних депутатів, котра подала на розгляд Верховної Ради України проект конституційних змін.

Крім того, відповідно до ст. 85 Конституції України, а також ст.ст. 3 і 13 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», група народних депутатів загальною кількістю не менше половини від конституційного складу Верховної Ради України має право безпосередньо ініціювати проведення всеукраїнського референдуму з питань, що стосуються зміни території України (у цьому разі призначення референдуму належить до компетенції Верховної Ради України);

— група депутатів місцевої ради. За правилами ст. 13 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», місцева Рада призначає місцевий референдум на вимогу депутатів, що становлять не менш як половину від її загального складу;

— ініціативні групи референдуму та частина громади, на зборах якої було прийнято рішення

щодо створення цих груп. Згідно із ст. 72 Конституції України, всеукраїнський референдум може проголошуватись за народною ініціативою на вимогу не менш як 3-х мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області.

За народною ініціативою (зокрема, на вимогу, підписану однією десятою частиною громадян України, які постійно проживають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці і мають право брати участь у референдумі) можуть призначатись і місцеві референдуми (ст. 13 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми»).

Процес ініціювання референдуму громадянами України передбачає декілька етапів: 1) спочатку організуються і проводяться збори громадян, які, своєю чергою, утворюють ініціативні групи референдуму; 2) ініціативні групи організують і збирають підписи за проведення референдуму серед громадян України; 3) після завершення збору підписів ініціативна група складає підсумковий протокол і передає його разом з іншими необхідними документами, відповідно, до Центральної комісії із всеукраїнського референдуму (якщо вирішується питання про проведення всеукраїнського референдуму) або голові відповідної місцевої ради (якщо йдеться про проведення місцевого референдуму) і т. ін.

У зв'язку з цим постає питання: кого саме слід вважати виразником народної ініціативи (а отже – і суб'єктом права на оскарження рішень, дій, бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації, що порушують законодавство про вибори та референдум): відповідні громадські збори, ініціативні групи референдуму чи то усіх громадян, які поставили свої підписи під вимогою щодо проведення референдуму?

Видається, що у розумінні коментованої статті суб'єктами ініціювання референдуму вважаються ініціативні групи референдуму та громадські збори, проведені з метою їх створення.

Окрім переліку «заінтересованих» учасників виборчого процесу (процесу референдуму), дії або бездіяльність яких можуть бути оскаржені у порядку ст. 175 КАС України, коментована норма визначає коло суб'єктів права на оскарження дій

(бездіяльності) кандидатів, їх довірених осіб, партій (блоків), місцевих парторганізацій (блоків місцевих парторганізацій), їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, суб'єктів ініціювання референдуму.

Оскаржувати дії або бездіяльність названих учасників виборчого процесу (процесу референдуму), що порушують законодавство про вибори чи референдум (а відтак – виступати позивачем у справах, порушених за ст. 175 КАС України), мають право:

- кандидат;
- політична партія (блок) – суб'єкт виборчого процесу;
- місцева організація партії (блок місцевих організацій партій) – суб'єкт виборчого процесу;
- суб'єкти ініціювання референдуму.

Слід пам'ятати, що суб'єкти виборчих процесів чи процесів референдумів мають право на звернення до суду щодо вирішення зазначених спорів лише в тому виборчому процесі або процесі референдуму, в якому вони набули свого статусу суб'єкта виборчого процесу чи процесу референдуму.

Позовна заява з приводу дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій оформлюється за правилами ст. 106 КАС України. У відповідній позовній заяві обов'язково має бути зазначений юридичний статус позивача із зазначенням документа, який його підтверджує. З цього приводу у п. 7 Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про практику застосування адміністративними судами положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму» від 2 квітня 2007 року № 2 зазначається:

«... в позовній заяві обов'язково повинен зазначатися юридичний статус позивача із зазначенням документа, який підтверджує цей статус. А якщо ні, то така позовна заява залишається без руху з наданням терміну для усунення недоліків... <Так> повинні вчиняти суди у справах щодо оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, партій (блоків), місцевих організацій партій (блоків), їхніх посадових осіб, уповноважених осіб, ініціативних груп референдуму, інших суб'єктів ініціювання референдуму, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу... ».

2. Друга частина коментованої статті наділяє правом на оскарження дій та бездіяльності кандидатів, їх довірених осіб, партій (блоків), місцевих парторганізацій (блоків місцевих парторганізацій), їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, суб'єктів ініціювання референдуму, що порушують законодавство про вибори та референдум, безпосередніх учасників народного волевиявлення – громадян, які мають право голосу у відповідному референдумі (на виборах).

При цьому виборець може оскаржити дії або бездіяльність «заінтересованих» учасників виборчого процесу (процесу референдуму) тільки у випадках, коли відповідними діями (бездіяльністю) було порушено його суб'єктивне виборче право.

Дане обмеження зумовлене необхідністю забезпечити виборчий процес (процес референдуму) від зриву або навмисного затягування шляхом подання величезної кількості скарг з приводу фактів, які не стосуються позивачів безпосередньо.

Зважаючи на викладене, виборець (учасник референдуму) у позовній заяві повинен вказати, яким чином дія чи бездіяльність кандидатів, їх довірених осіб, партій (блоків), місцевих парторганізацій (блоків місцевих парторганізацій), їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, суб'єктів ініціювання референдуму порушує виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі (процесі референдуму) його особисто.

Якщо цього не зроблено, позовна заява зали-

шається без руху з наданням терміну для усунення недоліків. У разі неусунення зазначених недоліків у встановлений судом строк позовна заява, за правилами п. 1 ч. 3 ст. 108 КАС України, повертається позивачеві.

Тобто, розглядаючи такі справи, суди повинні перевірити, чи має право позивач звертатися до суду з відповідними вимогами, і лише в разі встановлення такого права перевіряти правомірність оскаржуваних дій чи бездіяльності кандидатів, їх довірених осіб, партій (блоків), місцевих парторганізацій (блоків місцевих парторганізацій), їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, суб'єктів ініціювання референдуму (п. 7 Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про практику застосування адміністративними судами положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму» від 2 квітня 2007 року № 2).

3. Частина 3 ст. 175 КАС України визначає підсудність справ з приводу оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їх довірених осіб, партій (блоків), місцевих парторганізацій (блоків місцевих парторганізацій), їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, суб'єктів ініціювання референдуму, що порушують законодавство про вибори та референдум.

Правила територіальної і предметної підсудності вказаних справ узагальнені у таблиці:

Судовий орган	Предмет оскарження
Окружний адміністративний місто Києва	дії чи бездіяльність кандидата на пост Президента України, ініціативних груп всеукраїнського референдуму, інших суб'єктів ініціювання всеукраїнського референдуму, що порушують законодавство про вибори чи референдум
місцевий загальний суд (як адміністративний суд) за місцем вчинення певної дії (місцем, де певна дія повинна бути вчинена)	дії чи бездіяльність кандидата у депутати сільської, селищної, міської ради, що порушують законодавство про вибори чи референдум
окружний адміністративний суд за місцем вчинення певної дії (місцем, де певна дія повинна бути вчинена)	дії чи бездіяльність інших учасників виборчого процесу (процесу референдуму), зазначених у ч. 1 ст. 175 КАС України

Рекомендації адміністративним судам щодо визначення підсудності справ, порушених за скаргами на дії (бездіяльність) кандидатів, їх довірених осіб, партій (блоків), місцевих парторганіза-

цій (блоків місцевих парторганізацій), їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, а також суб'єктів ініціювання референдуму, міс-

тять Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про практику застосування адміністративними судами положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму» від 2 квітня 2007 року № 2.

У пункті 5 Постанови зазначається:

«Вирішуючи питання про предметну та територіальну підсудність справи, судам необхідно керуватися загальними правилами Глави 1 Розділу II КАС України, з урахуванням особливостей, визначених... ч. 3 ст. 175, ч. 6 ст. 177 КАС України, та застосовувати ці особливості, якщо є розбіжності між ними та загальними правилами.

Відповідно до п. 5 Розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» КАС України, до початку діяльності окружних та апеляційних адміністративних судів спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, розглядаються, відповідно, місцевими та апеляційними загальними судами, зокрема й у випадках, якщо сторонами у них є лише юридичні особи.

Виходячи з вимог, передбачених ч. 1 ст. 21 КАС України, не можуть розглядатися в одному провадженні кілька пов'язаних між собою вимог, які не підсудні одному адміністративному суду, у спорах, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

Позовна заява, в якій є декілька пов'язаних між собою вимог у спорі щодо виборчого процесу чи процесу референдуму, які не підсудні одному суду, на стадії відкриття провадження у справі в частині, яка не підсудна відповідному суду, повертається позивачеві, а в іншій частині вирішується питання про її прийняття та про відкриття провадження.

Якщо порушення правил предметної підсудності виявилось на стадії судового розгляду справи, то в такому разі, за правилами ст. 22 КАС України, суд позовну заяву в частині, яка йому не підсудна, зобов'язаний передати до іншого належного адміністративного суду, якому підсудна справа в зазначеній частині вимог. Так само суд має вчинити, якщо після відкриття провадження, але до початку судового розгляду виявилось, що провадження у справі за частиною позовних вимог відкрито без дотримання правил територіальної підсудності.

Позовні заяви з вимогою стосовно спору, пов'язаного з виборчим процесом чи процесом референдуму, та з вимогою, не пов'язаною з цими процесами, які підсудні одному адміністративно-

му суду, не можуть розглядатися разом, а тому суди в порядку, встановленому ст. 116 КАС України, повинні роз'єднати такі вимоги в самостійні провадження.

Оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 6 КАС України, ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в адміністративному суді, до підсудності якого вона віднесена цим Кодексом, то порушення правил підсудності може бути однією з підстав для скасування судового рішення».

4. Строки подання позовної заяви на дії (бездіяльність) кандидатів, їх довірених осіб, партій (блоків), місцевих парторганізацій (блоків місцевих парторганізацій), їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, суб'єктів ініціювання референдуму, що порушують законодавство про вибори та референдум, визначаються у ч. 6 та ч. 7 ст. 172 КАС України.

Частина 6 ст. 172 КАС України встановлює п'ятиденний строк для звернення з позовом до адміністративного суду. Вказаний строк обчислюється за правилами ст. 179 КАС України, а з питань, не врегульованих цією нормою — за загальними правилами ст. 103 КАС України.

Згідно з положеннями КАС України, перебіг цього строку починається з наступного дня після вчинення оскаржуваних дій (бездіяльності). При цьому днем бездіяльності вважається останній день встановленого законом строку, у який має бути вчинено дію або прийнято рішення.

Останній день строку триває до двадцять четвертої години.

Днем подання позовної заяви вважається день її надходження до відповідного суду (до 24 години цього дня). Слід пам'ятати, що у даному випадку не діє правило ч. 9 ст. 103 КАС України, за яким строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення позовна заява була здана на пошту чи передана іншими засобами зв'язку.

Частина 7 ст. 172 КАС України закріплює спеціальне правило, відповідно до якого, якщо оскаржувані дії або бездіяльність мали місце до дня голосування, відповідний позов може бути подано до адміністративного суду не пізніше двадцять четвертої години дня, що передує дню голосування.

Але у випадку незабезпечення роботи суду до 24 години відповідного дня позовну заяву, подану у зв'язку з цим наступного дня, необхідно вважати поданою у встановлений строк (див. п. 10 Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про практику застосування адмі-

ністративними судами положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму» від 2 квітня 2007 року № 2).

5. Суд вирішує адміністративні справи з приводу оскарження дій (бездіяльності) кандидатів, їх довірених осіб, партій (блоків), місцевих парторганізацій (блоків місцевих парторганізацій), їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, суб'єктів ініціювання референдуму, що порушують законодавство про вибори та референдум, у строк, визначений ч. 11 ст. 172 КАС України.

Загальний строк розгляду і вирішення адміністративної справи, порушеної на підставі ст. 172 КАС України, складає 5 днів після надходження позовної заяви до суду. Проте, у випадку, якщо позовна заява надійшла до дня виборів/референдуму, відповідна справа має бути вирішена не пізніше ніж за дві години до початку голосування.

Перебіг зазначених процесуальних строків розпочинається з наступного дня після надходження до суду позовної заяви. Останній день цих строків триває до:

- а) двадцять четвертої години (за загальним правилом);
- б) часу закінчення роботи адміністративного суду (природно, якщо у цей день судова установа не працює цілодобово);
- в) часу, що на дві години передує часу початку голосування на виборах/референдумі (якщо позовна заява надійшла менше ніж за 5 діб до початку голосування).

За правилами ст. 179 КАС України, котра регулює порядок обчислення строків у справах, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, строки подання позовних заяв, встановлені ст.ст. 172–177 КАС України, не під-

лягають поновленню. Позовні заяви, подані після закінчення цих строків, суд залишає без розгляду.

Водночас порушення судом встановленого строку розгляду адміністративної справи не є підставою для залишення позовної заяви, а в апеляційній інстанції – апеляційної скарги – без розгляду. У таких випадках позовна заява або апеляційна скарга можуть бути залишені без розгляду лише в разі, якщо суди не розглянули справу до настання певної події, після якої судам заборонено розглядати або продовжувати розгляд зазначених справ (п. 11 Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про практику застосування адміністративними судами положень КАС України під час розгляду спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму» від 2 квітня 2007 року № 2).

6. Статті 33, 34 та 107 КАС України передбачають обов'язкове інформування учасників справи про дату, час, місце судового засідання. Водночас закон не вимагає обов'язкової присутності на судовому засіданні від осіб, які беруть участь у справі з приводу оскарження дій (бездіяльності) кандидатів, їх довірених осіб, партій (блоків), місцевих парторганізацій (блоків місцевих парторганізацій), їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, суб'єктів ініціювання референдуму, що порушують законодавство про вибори та референдум.

Натомість, ч. 6 ст. 175 КАС України закріплює спеціальне правило, відповідно до якого неприбуття у судові засідання належно повідомленої особи не перешкоджає розгляду справи (при вирішенні питання, чи була особа належним чином повідомлена про судові засідання в справі, слід керуватись положеннями ст.ст. 35 та 37 КАС України).

Події

Делегація САУ у Норвегії

Делегація юристів, до складу якої увійшли судді та адвокати – члени Спілки адвокатів України А. Ваннікова, А. Бірюкова, Г. Ковбасинська, повернулася з Норвегії, де вони мали офіційні зустрічі з керівництвом національної адвокатської організації, в Міністерстві юстиції та судових органах. Члени САУ провели успішні переговори про співробітництво з Норвезькою колегією адвокатів, здійснення спільних програм для адвокатів.